

O'RTA ASRLAR GEOSIYOSIY BILIMLARI RIVOJLANISHIDA AMIR TEMUR SHAXSINING O'RNI

Nizom Hakimov

*O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti,
"Xalqaro munosabatlar" yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sohibqiron Amir Temurning harbiy yurishlardagi muvaffaqiyatlari ortidan geosiyosiy bilimlar va siyosiy dunyoqarashning shakllanishiga qanday ta'sir o'tkazganligi haqida atroflicha bayon qilingan.

Kalit so'zlar: O'zbek davlatchiligi, geosiyosiy bilim, siyosiy dunyoqarash, geostrategiya, tashqi siyosat, Temuriylar davlati, diplomatiya ilmi, geosiyosiy maydon.

Аннотация: В данной статье подробно описано, как Сахибқирон Амир Темур повлиял на формирование геополитических знаний и политического мировоззрения после своих успехов в военных кампаниях.

Ключевые слова: узбекская государственность, геополитические знания, политическое мировоззрение, geostrategiya, внешняя политика, государство Тимуридов, наука дипломатии, геополитическое пространство.

Abstract: This article describes in detail how Sahibqiron Amir Temur influenced the formation of geopolitical knowledge and political worldview after his successes in military campaigns.

Key words: Uzbek statehood, geopolitical knowledge, political outlook, geostrategy, foreign policy, Timurid state, science of diplomacy, geopolitical space.

KIRISH

Amir Temur va temuriylar davri o'zbek davlatchiligi tarixida alohida o'ringa egadir. Amir Temur nomi bilan O'zbekistonda davlat va huquq o'zining eng

rivojlangan bosqichiga ko'tarilgan edi. Bu saltanatning chegaralari Sharqda Xitoy devorigacha g'arbda O'rta yer dengizigacha, janubda Hindiston va Shimolda Moskva Knyazligi hududlari bilan chegaralangan edi. Markazlashgan o'z davrida dunyodagi eng kuchli davlatga aylangan edi.

ASOSIY QISM

Amir Temur davrida davlat va qonunchilikni yuksalishi o'z navbatida siyosiy dunyoqarash ham yuksaklikka ko'tardi. Markaziy Osiyo xalqlari uchun Amir Temurning xizmati ulkandir:

- birinchidan, u mamlakatni mo'g'ul bosqinchilaridan ozod etdi;
- ikkinchidan, mustaqil o'zbek davlatchiligiga asos soldi;
- uchinchidan, mamlakatni tuzuklarga (qonunlarga) asosan boshqarishni ta'minladi;
- to'rtinchidan, adolat va ma'rifat ishlarini yo'lga qo'ydi. «Kuch - adolatda» degan shiorga asosan;
- beshinchidan, qo'shni davlatlarni ham bosqinchilardan, zulm va zo'ravonlik o'tkazayotgan diktatorlardan tozaladi va u yerlarda qonuniy tartib o'rnatdi;
- oltinchidan, Samarqandni dunyo markaziga aylantirdi. Bu yerga uzoq Ispaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Xitoy kabi mamlakatlardan ko'plab elchilar, sayyoxlar, savdogarlar, olimlar kelib ketadigan poytaxtga aylantirdi.

Amir Temur o'rta asrlarda Turkistonda shunday shart - sharoit yaratdiki, unda Ulug'bek observatoriyasi, Alisher Navoiy, Bobur va boshqalar o'z asarlari, odil siyosatlari bilan dunyo jamoatchiligining diqqat e'tiborini tortishga muvaffaq bo'ldi. Bu buyuk ishlarni amalga oshirilishining boshida, so'zsiz, Amir Temur turar edi.

U davlat va jamiyat qurilishida, uni boshqarishda adolat va qonuniylikka asoslandi. O'z zamonida xalqlar orasida keng tarqalgan Islom siyosiy mafkurasi va uning qonunlar tizimi - shariatni amalda qo'lladi hamda unga qo'shimcha tarzda

o'z "tuzuklarini" yaratdi. Uning siyosiy va huquqiy ta'limotlari, o'g'itlari, ko'rsatmalari temuriylar davrida dasturi amal bo'lib xizmat qildi.

Sohibqiron Amir Temur va Temuriylar tashqi siyosatining yo'nalishlari umuman xali fanda chuqur o'rganilmagan. Haqiqatan ham bu mavzuni to'raligicha ochib berish alohida va jiddiy tadqiqotlar olib borishni taqazo etadi. Mazkur mavzu qisqa va umumiy tarzda, ba'zan qisman alohida tadqiqotlarda ochib berilgan ¹.

Bir tomondan hali Chingiziy mo'g'ullarning xavfi kuchli ekanligi, chegaralar xavfsizligini ta'minlash, Chig'atoy ulusiga egalik qilish, o'zida siyosatni mujassam etgan Buyuk Ipak yo'li tizginini qo'lga olish kabi masalalarni davlat manfaatlari jihatidan to'g'ri hal etish nozik tashqi yo'nalishlarini belgilashni taqazo etdi.

Sohibqiron Amir Temurning mo'g'ul zulmiga zarba berishi unga yangicha muammolarni tug'dirdi. Sabab tashqi havf hali mavjud edi. Vaziyat Amir Temurdan Xorazm, Oltin O'rda, Mo'g'uliston, Eron, Xuroson kabi o'z davrining kuchli davlatlari bilan yangicha bir - biridan farqlanuvchi tashqi siyosat yo'nalishlarini belgilashni taqozo etdi.

Amir Temur Chig'atoy ulusining tarkibiy qismi bo'lgan Xorazmga davogarlik qilish bilan birga, uning o'z davlati tarkibiga kiritish orqali u o'z davlatining shimoliy chegaralarini mustahkamlash, bu yerda kuchli mudofaa makonini yaratish maqsadini ham amalga oshirishni istar edi. Chunki u o'z davlatini Oltin O'rdadan bo'ladigan katta xavfdan himoya qilishni istar edi. Amir Temurning Oltin O'rdaga nisbatan tutgan tashqi siyosat yo'nalishi quyidagi maqsadlarni o'zida mujassamlashtirgan:

- birinchidan, shimoldagi - Oltin O'rdadan bo'ladigan xavfni bartaraf etish;
- ikkinchidan, Buyuk Ipak yo'lining shimoliy tarmog'i ustidan hukmronlikni qo'lga kiritish;

¹ Asqarov A. Amir Temur va Xorazm. «Amir Temur va uning jahon tarixidagi o'rni» mavzuidagi xalqaro konferentsiya tezislari. Toshkent, «O'zbekiston», 1996, 39-40 betlar;

- uchinchidan, Oltin O‘rdaning kuchli davlatga aylanishga yo‘l qo‘ymaslik va uni ikkinchi darajali mamlakatga aylantirish;
- to‘rtinchidan uni Eron va Ozarbayjon ustidan hukmronlik qilishiga yo‘l qo‘ymaslik;
- beshinchidan Dashti Qipchoqning shimoliy qismiga o‘z ta’sirini o‘tkazish;
- oltinchidan, Xorazmni o‘z tasarrufida saqlab qolishga intilish. Negaki Temur Xorazmni Oltin O‘rdaning emas Movarounnahr bilan davlat birlashmasida bo‘lishi tarafdori edi.

Sohibqiron Amir Temurning Oltin O‘rda munosabatlari muhim siyosiy nuqtalardan biri bo‘lib, u bu bilan davlatni har tomonlama yuksaltirishga, muhofazalashga va xalqaro katta tayoq siyosatini olib borishga intilgan. Demak, u diplomatiyada geostrategiyani avvalgi o‘ringa qo‘ygan. Uning tashqi siyosat yo‘nalishi Misr, Usmoniylar davlati katta muammolardan hisoblanar edi.

Unga dunyoda yetakchi mavqega intilayotgan davlatlarning rahbarlari - Misr sultoni Barquq, Usmoniylar sultoni Boyazid Yeldirim halaqit berayotgan, buning ustiga ular Oltin O‘rda bilan birga Amir Temurni yanchib tashlashga intilayotgan edi. Manfaatlar, hududlar ustidagi tortishuvlar xam ular orasidagi ziddiyatlarning keskinlashishiga katta tasir ko‘rsatgan.

Shunisi aniqki, Amir Temur Boyazid Yeldirimni yengsada uning avlodlariga yana imkoniyat - ularning taxtda qolishlariga imkon berdi. Qariyb yigirma yillik ziddiyatlarga qaramay Misr va Amir Temur davlati o‘rtasida yirik janglar yuz bermaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, Amir Temur adolatli tashqi siyosat olib borgan. Uni quyidagi fikrlar asosida izohlash mumkin:

- Amir Temur tinch aholi ustiga sababsiz bostirib kirmagan va u iloji boricha masalani tinchlik yo‘li bilan hal qilishga intilgan;
- u tinchlik talab davlatlarning osuda yashashini inson manfaati, huquqlarini kafolatlagan, uning diplomatiya g‘oyasi zaminida tinchlik, hamkorlik o‘rnatish maqsadlari yotadi;

➤ qoni, irqi, dini, mafkurasi Sharq uchun ziddiyatli G'arb davlatlari bilan ham tinchlik va hamkorlik aloqalarini o'rnatib, Yevroosiyo va integratsiya g'oyasi tamal toshini qo'ydi.

➤ agar jaloyirlar, qoraquyunlilar, Boyazid va boshqalar u bilan munosabatlarni buzmaganda, u bunchalik keng darajada g'ayrat qilmas edi;

➤ u g'animlarining obdon mulohaza yuritishi uchun imkon berdi va uning dushmanlari bu imkoniyatni suiste'mol qildi;

➤ u diplomatiya ilmining nazariy asoslarini kuchaytirdi, uni yangi strategik taktika va amaliyot bilan chambarchas bog'ladi;

➤ u doimo xalqaro tenglik qoidasini avvalgi o'ringa qo'ydi;

➤ o'ziga qarshi tuzilgan yirik blokni diplomatik zehni ila bartaraf etdi;

➤ uning diplomatiyasida ezgu insoniy xislatlar mujassam;

➤ uning diplomatiyasi adolatli va haqgo'y diplomatiya edi;

➤ u raqibini ichdan qulatsada, butunlay yo'q qilmadi. Chunki uning maqsadi raqibini yo'q qilish emas, uni tartibga chaqirib qo'yish edi;

➤ uning diplomatik tadbirlari Sohibqiron Movarounnahrda tahdid solayotgan tashqi ta'sirlarni izchillik bilan birin - ketin yo'q qildi. Davlat tevaragida dahlsiz hududlar yaratishga erishdi.

Sohibqiron Amir Temur diplomatiya ilmini san'at darajasiga ko'targan va bu albatta xalqaro munosabatlarda o'zining ijobiy samarasini bergan. O'sha davrda diplomatiyada eng maqbul yo'llarning tanlanishi Temuriylar davlatchiligi san'at darajasiga ko'tarilganligini ko'rsatadi.

XULOSA

Amir Temurning geosiyosiy maqsadlari nimaga asoslanadi? Avvalo shuni aytish kerakki, u dahshatli harbiy namoyishlarga usta bo'lsa-da, uning harakatlari kuchga asoslanmagan. Biroq g'alaba jismoniy tushuncha emas, aksincha, ma'naviyat, tashabbusni o'z qo'liga olish, dushman irodasini sindirish va bo'ysundirish demakdir. Sohibqiron eng avvalo Yevrosiyo mintaqasidagi zaif,

tarqoq hukmdorlarni bartaraf etish bilan birga bu hududlarni kuch bilan emas, balki aql va mahorat bilan barqaror hududlarga aylantirishga intildi va bunga erishdi. Binobarin, Amir Temurning xalqaro siyosiy maydonga kirib kelishi bejiz emas. U jahon urushlariga botgan insoniyatning qutqaruvchisiga aylandi. O.Zotovning yozishicha, Sohibqiron Yevroosiyo qit'asini urush va talonchilikdan tinch va barqaror mintaqaga aylantira olgan hukmdor edi. U Yevrosiyo markazini – “qora makon”ni (Chingizxon vorislari imperiyasi bo‘lingan hududlar o‘rniga) tartibsizlik va “barchaga qarshi urush” zonasidan tinchlik, barqarorlik va taraqqiyot zonasiga aylantirdi. U buni tarixiy jihatdan juda qisqa vaqt ichida amalga oshirdi. Temurning butun hayoti (1336-1405) yuz yillik ingliz-fransuz urushining yarmiga to‘g‘ri kelgan bo‘lsa-da, o‘z imperiyasidagi barcha qarama-qarshi kuchlarni birlashtirib, buyuk imperiya qurish va mustahkamlash uchun uning hayotining 20 yili kerak bo‘ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- [1]. E. G‘apparov. “Geosiyosat asoslari”, Namangan 2023, 79-bet
- [2]. Alimardonov, Tulkin. (2021). Amir Temur’s Geopolitical Practice In The Eurasian Region And Its Modern Interpretations. The American Journal of Social Science and Education Innovations. 03. 59-72. 10.37547/tajssei/Volume03Issue02-11.
- [3]. Buriev O. Amir Temur davrida Movarounnahr va Mo‘g‘uliston munosabatlari. Sharqshunoslik, 1996, № 7, 37-44 betlar;
- [4]. Buriev O. Temuriylar davri yozma manbalarida Markaziy Osiyo. Toshkent «O‘zbekiston», 1997, 186 bet;
- [5]. Abduraimov M. Temur va To‘xtamish. G‘.G‘ulom nashriyoti, 2000, 79 b.; Muhammadjonov A.R. Temur va Temuriylar saltanati. Toshkent, Qomuslar bosh tahririyati, 1994;
- [6]. Uvatov U. Amir Temur va mamluklar. Sharqshunoslik, 1996, № 7, 60-72 bet; G‘ulomov S. Amir Temur bilan Ahmad ibn Uvays Jaloyir munosabatlariga doir. Sharqshunoslik, 1997, № 8, 196-200 betlar va boshqalar